

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

11. Sayı

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - ERZURUM 1993

ES'ARİLER İLE MÂTÜRİDİLER ARASINDAKİ GÖRÜŞ AYRILIKLARI

Prof. Dr. Emrullah YÜKSEL

10. sayıdan devam

6. Tekvîn: Lügatte, kılmak, yaratmak, varetmek, yeniden meydana getirmek, benzeri görülmemiş bir şeyi vücûda getirmek anlamına gelir. Ve yok olan şeyi, yoktan varlığa getirmek anlamında tefsir edilmektedir. Mâtüridiyye'ye göre tekvîn sıfatı, Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ile kâim kadîm bir sıfattır. Halk, ibdâ; ihyâ; imâte, ten'im, ta'zîb, ve terzik gibi bütün fillî sıfatların mebdel ve menşei olan ezeli bir sıfattır. Tekvîn sıfatı, mümkün olan şeylerin var olmaları vaktinde, ilim ve irâdeye uygun bir şekilde ihdâs ve icâd ile tesir eder. Tıpkı ilimsiz âlimin muhâl (imkânsız) olması gibi, icmâ suretiyle âlemi meydana getiren (mükevvin) Allah olduğuna göre, O'nu tekvîn sıfatsız kabul etmek de muhaldır. Tekvîn sıfatı ezeldir. Çünkü sonradan olanların Allah'ın zâtı ile kâim olması imkânsız (mümteni')dir. Tekvîn sıfatının müteallaklarına tealluku hâdis olduğundan, böyle var olan mükevvenlerin (meydana gelenlerin) kîdemi düşünülemez. Nitekim ilim ve kudret sıfatlarının teallukları hadis olduğu için, malûmlarının ve makduratının kadîm olması lâzım gelmediği gibi tekvîn'in kadîm olmasından mükevven (âlem)in kâdîm olması gerekmez. Tekvîn, mükevven'den başkadır. Aynı olsa, mükevvenâtın mükevvensiz olarak kendi kendilerine yaratılmış olmaları gerekirdi. Bu ise muhâldir.

Es'arilere göre, tekvîn Allah'ın ezeli bir sıfatı değildir. Bilâkis o, fallin esere nisbetinden akılda meydana gelen itibârî bir husustur. Es'arilere göre, tekvîn, mükevvenin aynıdır. Çünkü dövülen olmadan dövmenin meydana gelmesi düşünülemyeceği gibi, mükevvensiz tekvîn de tasavvur olunamaz. Binaenaleyh "tekvîn" kadîm olsa, mükevvenâtın da kîdemi lâzım gelir ki, bu muhâldir.

Tekvîn'in hâdis olduğunu kabul eden eşarilere göre, kudret sıfatının iki tealluku vardır: Biri ezeli tealluktur ki mümkûnlerin failden meydana gelmesinin sıhhati, o ezeli tealluk ilemdir. İşte bu husus itibârî bir şeydir, hakiki sıfat değildir, kudret sıfatına raci'dir. Eşarilerce fil sıfatları hâdistirler.

İmam Azam Ebû Hanife, "el-Fıkhü'l-Ekber"inde Allah'ın isimlerinin de, zâtî ve fiilî sıfatlarının da ezeli olduğunu, hiç birinin sonradan olmadığını ifade etmiştir. Allah Teâlâ'nın ezelde yaratıcı (Hâlık) olduğunu söylemiştir.

Selef'in ve İmam Azam Ebû Hanife'nin görüşlerine ait bilgisinin üstün derecede olduğunda şüphe bulunmayan Ebü Cağfer et-Tahâvî (V.321/933), Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akidesini, hanefî mezhebine göre açıklamak üzere telif ettiği Akâid Kitabı'nda şöyle der: *"Allah Teâla, Yüce Zâtı sıfatlarıyla beraber nasıl ezeli ise aynı şekilde o sıfatlar üzere daima ebedîdir. Yaratıcı (Hâlık) ismi, yaratıkları yaratınca kazanılmış değildir. Bâri ismi, mahlûkât (bertiyye)ı var edince hasul olmamıştır. Daha kul (merbûb) yok iken kendinde Rubûbiyyet var idi. Mahlûk yok iken Zât'ında yaratıcı (Hâlık) manası mevcuttu. Yüce Zât'ı ölümleri diriltten (muhyî) olduğu gibi ölümleri diriltmeden evvel de (muhyî) ism-i şerîfine müstehak idi. Aynı şekilde mahlûkâtı vücuda getirmeden önce yaratıcı (Hâlık) ismine liyâkatı var idi. Bu böyledir. Çünkü O, her şeye gücü yetendir."*

İmam Ebû Mansûr el- Matürîdî'de "et-Tevilât"ında Allah Teâlânın fiilî sıfatının ezeli olduğuna şöyle istidlâlde bulunmuştur. Hiç şüphesiz Cenab-ı Hak, ezeli kelâmında, "Yaratan, maddeyi var eden, varlıklara suret veren Allah O'dur..." (LIX/24) ayetinde olduğu gibi "Yaratan", "maddeyi vareden", "varlıklara suret veren" diye Kendisini methetmiştir. Eğer "yaratma", "suret verme" ezelde var olmasaydı, elbette kendinde olmayan sıfat ile Allah tarafından methedilme söz konusu olacaktı ki, bu muhaldir. Ve önceden

kendisinde olmayan kemâl sıfatıyla muttasıf olması gerekirdi ki bu da muhaldir.

Şu halde hanefî-mâtürîdilere göre bütün fillî sıfatların mebdel ve menşei olan "tekvîn" sıfatı Allah'ın ezeli bir sıfatıdır¹¹³.

7- Allah'ın Kelâm-ı Nefsî'si İştirakîdir Mi?

Allah'ın kelâm-ı nefsi'si yani kelâm-ı zâtî'si harfler ve sesler cinsinden olmayan, Cenab-ı Hakk'ın zâtıyla kâim ezeli bir sıfattır. Bu Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın çoğunluğunun görüşüdür. Kelâm-ı zâtî'yi işitmek bil ittifak muhal (imkânsız) değildir. Bu konudaki ihtilâf, Hz. Musa'nın ezeli olan kelâm-ı nefsi'yi işitmiş olmasına mı, yoksa ona delâlet eden ses ve harfleri vâsitasız işitmiş bulunmasına mı dayanmaktadır? İşte yalnız bu hususta eş'ariler ile mâtürîdiler arasında görüş ayrılığı vardır.

Hanefî alimleri şu ayet-i kerimeyi görüşlerine delil getirmişlerdir: "Musâ ateşe doğru gitti ve ona varınca kendisine şöyle bir ses geldi: Ya Musâ!... (XX/11) Bu ayet itibarıyla Hanefî-Mâtürîdiler görüşlerini şöyle açıklamışlardır. İşitilen, sonradan var olan sestir. Çünkü Allah Teâlâ seslenmeyi (nidâyı), Hz. Musâ'nın ateşi görmesi üzerine tertiplemiş (sıralamış)tır. Sonradan varolan üzerine tertiplenen de sonradan varolmuş olacağından, öyleyse sesleniş sonradan olmuş (muhtes)tur.

¹¹³Bu konuda istifade edilen kaynaklar: 'Alıyyu'l-Kârî, Şerhu'l-Fıkh'l-Ekber, Mısır, 1327h.; el-Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd; el-İsfahânî, Metâli'u'l-Enzâr 'Alâ Tavâli 'l-Envâr; Şeyhzâde Abdurrahîm, Nazmu'l-Ferâid; Ebû'Uzbe, er-Ravzatu'l Behiyye; Ebû'l-Murîn en-Neseî; Tebsîratu'l-Edille; Sadru's-Şerfa Ta'dîlu'l-'Ulûm; İbnu'l-Hümâm, el-Musâyere; et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd; S. Ş. el-Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkıf; el-İmâmü'l-Kâdî, 'Alî b. Muhammed b. Ebî'l-'İzzî'd-Dimeşkî, Şerhu'l-'Akîdeti'l-Tahâviyye (V. 722h.), Tahkîk edenler, Dr. Abdullah b. Abdî'l-Muhsîn et-Turkî ve Şıfayb el-Ernâvût, Beyrut, 1408.h./1987m.; İmâm Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akaidi, Tercüme: Doç. Dr. Şerafeddin Gölçük, İstanbul, 1980; Nureddin es-Sâbüni, Mâtürîdiyye Akaidi, Tercüme Eden: Bekir Topaloğlu; el-Beyâzî, İşâratu'l- Merâm min 'İbâratu'l-Humâm; İzmîrlîlî İ. Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, II; Sırrı Giridi, Nakdu'l-Kelâm fî Akaidi'l-İslâm; Emrullah Yüksel, Kelâm Dersleri (İlahiyat ve Nübüvvet); Dr. M. Saim Yeprem, Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi, İstanbul, 1989.

Eşari âlimleri ise fikirlerini, şu ayet-i kerimeye dayandırmaktadırlar: " : Allah, Musâ'ya hitap ile konuştu." (IV/164). Eşariler, ayetin zahirinden Allah Teâlâ, Hz. Musâ'ya ezeli olan kelâm-ı nefsi'sini işittirmiştir, derler.

Eşarilere göre, Hz. Musâ, Allah'ın ezeli hakiki kelâm-ı nefsi'yi işittirmiştir. Bu görüşlerini şöyle açıklamaktadırlar: Allah'ın Zâtı, cisim ve araz olmadığı halde, Âhret'te görülmesi nasıl mümkünse, kelâm-ı nefsi'nin işitilmesi de mümkündür. Şu halde kelâm-ı nefsi, harf ve sesler cinsinden olmasa da, onun işitilmesi muhal değildir.

Kur'an-ı Kerim'deki:

Musâ ateşin yanına vardığı zaman mübarek yerdeki vadının sağ tarafında bulunan ağaç yanından kendisine nida edildi: Musâ! Bütün âlemlerin Tanrısı olan Allah benim! (XXVIII/30) ayet-i kerimesi ile ilgili olarak Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin görüşü şöyledir: Bu dünyada işitme, ses ve harflerle ilgili olduğundan, Hz. Musâ, kelâm-ı nefsi'yi değil, ona delâlet eden ses ve harflerle ağaçta meydana gelen kelâm-ı lafzi'yi işittirmiştir. Allah'ın kelâm-ı nefsi'si harf ve ses cinsinden olmayan ezeli bir sıfat olduğundan Hz. Musa, bunu işitmemiştir. Üstâd Ebû İshâk el-İsferânî de Mâturîdî'nin görüşündedir¹¹⁴.

8- İrâde Sifatında Rıza ve Muhabbet Var Mıdır?

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e göre, meydana gelen her şey, ister hayır, ister şer olsun hepsi, Allah Teâlâ'nın irâdesi, kaza ve kaderiyle olur. Selef ve halef, Peygamber Efendimiz'in Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz" ifadelerinde icmâ etmişlerdir.

Hanefî âlimler, irâdenin "rıza" ve "muhabbet" gerektirmediği

¹¹⁴ İbnu'l-Hümâm, el-Musâyere; el-Fahru'r-Râzi, et-Tefsiru'l-el Kebir, Mısır, 1938, XIV. s. 228; İmâmu'l-Haremeyn el-Cuveynî, K. el-İrşâd Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, Tebsiretu'l-Edille; Şeyhzâde Abdurrahim, Nazmu'l-Ferâid; Ebû 'Uzbe, er-Ravzatu'l-Behiyye; et-Taftzânî, Şerhu'l-Makâsîd; Şerhu'l Akâid; Nureddin es-Sâbüni, Mâturîdiyye Akâidi, Tercüme eden: Bekir Topaloğlu; el-Beyâzi, İşârâtu'l-Merâm; Sırrı-i Giridi, Nakdu'l-Kelâm; Abdullatîf Harpuñi, Tenkîhu'l-Kelâm; Manastırlı İsmail Hakkı, Mevâidu'l-Enâm fi Berâhin-i 'Akâidi'l-İslâm, Dersa'adet, 1314h...; Emrullah Yüksel Kelâm Dersleri (İlahiyat ve Nübüvvet).

görüşündedirler. Görüşlerini şu ayetlerle ispata çalışırlar: "Allah kullarının küfrüne razı olmaz" (XXXIX/7); Allah fesâd çıkarmayı sevmez" (II/205). Bu ayet-i kerimelerden anlaşıldığına göre, küfür ve fesad, Allah'ın nıza ve muhabbetiyle değildir. Fakat hepsi irâdestyledir.

İmâm Eşâri ve ona tâbi olanlar ise, "muhabbet", "Rıza" ve "irâde"nin aynı manada olduğunu söylerler. Hanefi-Mâturidi âlimlerinin yukarıda ileri sürdükleri ayetleri, eş'ariler: "Allah mü'min kullarından küfre razı olmaz", "Fesadı mü'minler için razı olmaz" şeklinde anlamaktadırlar.

Mu'tezile, çirkin olanların Allah'ın irâdesiyle olmadığını, O'nun razı olmadığı şeyin muradı olmayacağını, muradının ancak razı olduğu şey olacağını ileri sürer. Zaten onlara göre, Allah ancak hayır ister ve yaratır. Şer kulların fiilleridir. Allah, şerrin yaratıcısı değildir.

Kur'an-ı Kerim'deki şu ayetler, Allah'ın meşiyet ve iradesine delâlet eder: " ان الله يفعل ما يشاء : Şüphe yok ki Allah, dilediğini yapar." (XXII/18): " فعالم لما يريد : İsteddiğini yapan O'dur." (LXXXV/16).

Ehl-i Sünnet'e göre, Cenab-ı Hakk'ın iradesi iki nevidir:

a) İrâde-i kevnîye ki ona meşiyet de denir. Her var olan, ister hayır, ister şer olsun hepsi Allah'ın meşiyeti (tekvini irâdesi)yle meydana gelmektedir. Bundan dolayı, müslümanlar, "Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz" ifadesinde icmâ' etmişlerdir. Buna şu ayetler delâlet etmektedir: " ... فمن يرد الله ان ... Hak Teâlâ her kimi doğru yola iletmek isterse onun gönlünü İslâmîyeti (kabul için) açar, her kimi sapıklıkta bırakmak dilerse, onun gönlünü darlaştırır, kasvetleştirir, sıkıştırır ve bu adam zorla göğe çıkıyormuş gibi olur." (VI/125); " ولا ينفعكم نصحي ان اردت ان Hak Teâlâ sizin helâkınızı isterse, benim: size öğüt vermeyem, hayırhahlıkta bulunmam size hiç bir faide vermez..." (XI/34).

Tekvini irade istenene tealluk edince, istenen mutlaka meydana gelir. Cenab-ı Hakk bütün varlıkların varlığını istemekle, varlıklar meydana gelir. Tekvini irade, hayra, şerre, taata, masiyete tealluk eder.

b) İrade-i diniyye veya teşri'iyedir. Bu irade-i diniyye, rıza ve muhabbet demektir. Şu ayet-i kerimeler buna delâlet etmektedir. : " Allah size kolaylık diler, size güçlük dilemez." (II/185); "Hak Tealâ sizin tevbelerinizi kabul etmeyi, ihtiraslarına kapılanlar ve uyanlar ise sizin büsbütün sapıp eğri büğrü gitmenizi dilerler." (IV/26).

İslâm kelâmcıları ve mezhepleri, Allah'ın mürid olduğunda birleşmişler, fakat manasında ihtilâf etmişlerdir. Hanefî-Matürîdî âlimlerinin ayetleri izâh tarzları, bize göre, daha esnek ve uygun gelmektedir¹¹⁵.

9- İlähi Fıllar Herhangi Bir Sebep (İllet) ve Maksat (Ğaraz) İle Nedenlendirilebilir Mi?

İslâm âlimleri, eşyanın gerçek nedeni (illeti)nin Allah olduğunda ittifak ederler. Allah'ın zatına yönelik bir illiyet kabul etmemekle beraber, ilâhi fılların bir takım hikmet ve maslahatlarla nedenlendirilip nedenlendirilemeyeceği hususunda çeşitli görüşler vardır.

a- Eşarilerin çoğunluğuna göre, Allah'ın bütün fılleri ve hükümleri, maksadlarla ve kulların menfaat (maslahat) leriyle nedenlendirilmez. Çünkü böyle bir durum eksiklik olacağından Tanrı'nın şanına aykırıdır. Zira bir fıllî bir maksad ve hikmete binaen

¹¹⁵ Bu konuda istifade edilen kaynaklar: İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî, el-İrşâd; S. el-Âmîdî, Ebkaru'l-Efkâr; İbnu'l-Humâm, el-Musâyere; Ebu'l Mu'în en-Nesefî, et-Temhîd; S. Ş. el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf; S. et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd; el-Beyâdî, İşârâtü'l-Merâm; F. er-Râzî et-Tefsîru'l-Kebîr; İmâm Ebu Yusr Muhammed Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akaidi, Terc.: Doç. Dr. Şerafeddin Gölcük; Şeyhzâde Abdurrahîm, Nazmu'l-Ferâid; Ebû'Uzbe, er-Ravdatu'l-Behiyye; İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm; Abdullatif Harputî, Tenkîhu'l-Kelâm; Sırrı-i Girdî, Nakdu'l- Kelâm; Muhammed Ahmed el-'Adevî, Eş-Şerhu'l-Cedîd'li Cevheretü't-Tevhîd; Emrullah Yüksel, Kelâm Dersleri (İlähiyyat ve Nübüvvet).

işlemenin anlamı, o maksadla eksikliği tamamlamak demektir. Bu takdirde fâil, maksadla tamamlanmış olur. Başkası ile olgunlaşan, zati bakımından eksiktir. Cenab-ı Hak bu gibi eksikliklerden münezzehtir.

Diğer taraftan varlık âleminde, salgın hastalıklar ve zararlı hayvanlar gibi varlığında hiçbir hikmet ve fayda düşünülmeyen yaratıklara rastlamaktayız. Eger ilâhî fiillerin hikmet ve maslahatı içermiş olması gerekseydi, onların var olmaması icâbederdi. Oysa dünyada o gibi zararlı ve faidesiz yaratıklar pek çoktur. Demek oluyor ki ilâhî irâde ve fiillerde hikmet bulunmamaktadır.

b- Matûridilere göre, ilâhî fiiller, gizli ve aşikâr pek çok hikmet ve maslahatları hâizdir. Fakat bu hikmet ve maslahatlar kullar içindir. Allah, insanlar hakkında hükümlerini birtakım sebeplere bağlayarak yaratır. Bu yüzden ilâhî fiiller ve hükümler, yaratıkların maslahat ve maksadlarıyla nedenlendirilir. Çünkü hikmet, fiilin maslahatsız olmasına aykırı düşmektedir. Zira fiilin maksadsız olması, onun manasız (abes)liğini gerektirir. Yalnız bu faide ve menfaat, Allah'ın zatına değil, kullarına aittir. Başkasına ait menfaatle, O'nun olgunluk elde etmesi söz konusu değildir. En uygunu, O'nun başkasının menfaatine fiili işlemesidir. O'nun zatının kemâli en uygun olanı seçmesini gerektirmektedir. En uygunu olmakla beraber, kendi üzerine herhangi bir vaciplik ve zorunluluk söz konusu olmaksızın işlemesi anlamında bir gerekliliktir.

Böylece matûridiler Allah'ın hikmet sıfatının gereği, ihsan olarak ilâhî fiillerde kulların yararına maksad ve faideyi kabul ederken, O'nun fâil-i muhtâr oluşunu da zedelemeyen mu'tezilîlerin "en iyiyi yaratmak Allah üzerine vaciptir" görüşüne de kaymadan gayet makûlâne bir surette, bu konuda kendilerine has inceliklerini ortaya koymaktadırlar. Halbuki mu'tezilîler, kullar için ilâhî fiillerde en iyiyi işlemenin Allah üzerine vacip olduğunu söylerken, Allah'a zorunluluk isnâd etmiş, ve fâil-i muhtar oluşunu zedelemiş

oluyorlardı. Eş'ariler de Allah'ın sadece fâil-i muhtar oluşu üzerinde durduklarından, O'ndan manasız ve hikmetsiz fiillerin meydana gelebileceği anlamına varan mahzurlu bir düşünceyle karşı karşıya bulunmaktadır. Burada mâtürîdiler ile mu'tezilenin birleştiği nokta, ilâhî fiillerin kapsamındaki hikmetler ve maslahatlar kullara aittir. İlahî fiillerin ve ahkâmının birtakım hikmet ve maslahatlarla nedenlendirilmesi, Cenâb-ı Hakk'ın onlarla kemâle eren bir zat olması anlamını taşımaz. Çünkü Allah, her çeşit hikmet ve maslahattan müstağnidir.

Öte yandan mâtürîdiler, eş'arilerin âlemde zahiren faidesiz hatta zararlı zannettikleri şeylerin hiç de öyle olmadığını söylerler. Çünkü iyice incelendiği ve düşünüldüğü zaman, onların bir çok faydalar ihtiva ettiği ortaya çıkar. Hem insan aklı, bütün varlığın ve hadiselerin ihtiva ettiği ilâhî hikmetleri anlamaya ve kavramaya kâfi gelmemektedir. Bu konuda bilgimiz eksiktir. Bilgimiz, bu görünen âlem için bile yeterli değil iken, görülmeyen âlem hakkında bu, nasıl mümkün olsun? Faidesiz ve zararlı zannedilen bazı uzuvların ve varlıkların bugünkü ilmi araştırmalar neticesinde, birçok faydalarının bulunduğu ortaya konulmuştur. Salgın hastalıklar ve benzer durumlar da böyledir. Bunlar için de, hiç bir faide ve hikmet yoktur, diyemeyiz. Onlarda hikmet ve faidenin varlığını insan aklının kavramaması başka, onların mevcut olmaması başka şeydir. Aklın bir şeyin varlığını kavrayamamasından o şeyin yokluğu gerekmez.

İmâm el-Mâtürîdî, "Kitâbu't-Tevhîd" de, "Allah'ın Fiilleri Meselesi" adlı başlıkta, Allah'ı ve sıfatlarını hakkıyla bilen kimsenin, O'nun fiillerinin hikmetin dışına çıkmasının caiz olmadığını anlayacağını ifade eder. Çünkü Allah, bîzatihî hikmet sahibi, her şeyden müstağni ve herşeyi bilendir. Allah'ın çok cömert, kerim, gani ve her şeyi bilen olduğu kabul edilince, O'nun her fiili hikmet ve adâlet veya fazl ve ihsân olarak işlediği meydana çıkar.

Şu halde Mâtürîdî'ye göre, Allah'ın kemâl sıfatlarının manasını iyi anlayan kimse tarafından Allah'ın fiillerinde mutlaka hikmetin bulunduğu kestirilir.

Diğer taraftan İmâm el-Mâtürîdî, insan aklının sınırlı oluşundan dolayı ilâhî hikmetin esasını kavrayamayacağını, bu yüzden insanın, kendine gizli olan hikmetleri anlamak için Allah'a niyazda bulunması gerektiğini söyler.

Burada şunu önemle belirtelim ki mâtürîdîler, Allah'ın hikmet sıfatı üzerinde çok hassasiyetle dururlar. Kanaatimizce, bu konuda bir fikir edinmek için aşağıda isimleri verilen Hanefî-Mâtürîdî kitaplarına bakılması yeterlidir.

Mâtürîdî âlimlerinden Harun b. Bahâuddin el-Mercânî (ölm. 1306/1889)'nin Allah'ın fiillerinin hikmet ve maslahattan uzak olmayacağına dair izahları meâlen şöyledir: "Varlıkta hikmetten ve maslahattan uzak bir şeyin olduğu tasavvur edilemez. Zira Allah, manasızlık ve bilgisizlikten uzaktır. O'nun hakim, kâmil kudret, tam ilim ve apaçık kerem sahibi olması, umûmun hayrına ve onun üstünde hayır ve güzellik düşünölemiyen nizamın güzelliğine sahip olan şeyin meydana gelemsini gerektirir. Ancak bu, mu'tezilenin anladığı manada bir vücup değildir. Bu, Allah'ın ulu sıfatlarla muttasif olmasının ve güzel isimlerle isimlenmesinin gereğidir. Bütün kâinat, en mükemmel şekilde, O'nun ilmi, irâdesi, kudreti, yaratması ve icâdıyla, varlık mertebelerinin en sonuna kadar, bir kısmı diğer bir kısmına bağlı olarak meydana gelmektedir. Bu durum, O'nun dilediği gibi yapma (ihtiyar) sıfatına aykırı değil, bilâkis onu te'kid etmektedir.

Binaenaleyh bu konudaki görüşleri günümüzün gelişen modern ilim ve tekniğin ortaya koyduğu hakikâtlere açısından değerlerdir. Bizde, mâtürîdîlerin görüşlerinin gün geçtikçe haklılık kazandığına tanık olmaktayız. Şöyle ki, vahşi ve zararlı zannedilen bir çok hayvanın, bugünkü modern tıbbî faydalarını hiç kimse inkâr

edemez. Bu gibi hayvanların ilaçların geliştirilmesi ve tedavilerdeki hizmetli günden güne sayılmayacak kadar çoğalmaktadır. Daha geçenlerde, 1986 yaz başı Televizyon programlarından biri olan ilim ve tekniğe ait belgesel bir filmde, yengecin kanından kanser gibi tehlikeli hastalıkların tedavisinde istifade edildiğini hayretle gördük. Şu halde, gelişen ilim ve teknik sayesinde yaratıklar âleminin hikmet ve sırlarının birçoğunun keşfedilmekte olduğu, gün geçtikçe müşahade edilmektedir. Elbette bunlardaki hikmet ve fayde, ilmin onları keşfetmesinden önce de vardı. Öyleyse bir şeyin hikmetini bilmek başka şey, varlığı başka şeydir. Zira birçok şeyin varlığını bildiğimiz halde, henüz onlardaki hikmet ve faydayı bilmemekteyiz. Bu konudaki bilgimizin eksikliği, hiç bir zaman ondaki hikmet ve faydanın yokluğunu gerektirmez¹¹⁶.

116-Bu konuda istifade edilen kaynaklar: Ebü Mansûr el-Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd; Ebu'l-Muin en-Nesefî, Tebsîratu'l-Edille; el-Fahru'r-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, II, s. 154; el-Muhassal; S. el-Âmidî, Câyetu'l-merâm; S. Şel-Cûrcânî, Şerhu'l-Mevâkif, II, s. 538 vd.; et-Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsîd, II, s. 115; Sadru's-şerfa, Tadilü'l-'Ulûm, vrk. 197a; et-Tavdîh (et-Telvîh'in kenarında), İst., 1310h., s. 537; el-Mercânî, Hâşiye'ale'l-Celâl, II, s. 204; İbnu'l-Humâm, el-Musâyere; el-Gazzâlî, el-İktisâd fî'l-'İtikâd; Şeyhzâde Abdurrahîm, Nazmu'l-Ferâid; Şihâbeddîn Harun b. Bahâiddîn el-Mercânî, Şerhu'l-Akâid'l-Hanefiyye, Seyyid Bey, Usûl-ı Fıkıh Dersleri, s. 246; İzmirli İ. Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, II, s. 127-128; Catherine Vincent, Kobay Fareler, İnsan ve Kâinat (Aylık Bilim ve Teknoloji Dergisi), İst., Şubat 1986, sayı: 6, s. 65 vd.; Emrullah Yüksel, İlahî Fıillerde Hikmet, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fak. Dergisi, Erzurum, 1988, sayı: 8, s. 43-76.